

דרכים ודגשים בפדגוגיה

להקשיב, לפעול, לצמוח: מהמרחב הכיתתי למרחב החברתי

הפקולטה לחינוך של סמינר הקיבוצים מובילה סדר יום חינוכי-אקדמי לקידום הכשרה ופיתוח מקצועי של נשות ואנשי חינוך בישראל. אחד הנושאים המעסיקים אותנו בשנתיים האחרונות הוא טיפוח אמפתיה כדרך לביסוס יחסים טובים בשדה החינוך, שכן אנו מאמינות שתקשורת בין אנשים בכלל, ויחסים טובים בין מורים לתלמידים בפרט, הם לב לבו של מעשה החינוך. איכות החיים של באי המוסד החינוכי תלויה בקיומן של אינטראקציות משמעותיות, המבססות את תחושת היותך מוערך, רצוי ושייך; ולא זו בלבד אלא שהניסיון מלמד שיחסים המבוססים על הקשבה, על אכפתיות ועל כבוד הדדי מבנים בהדרגה תשתית של אמון החיונית כל כך לתהליכי למידה, התחנכות והתפתחות. ברוח זו גורס חן למפרט (2008) שבבתי ספר שפועלים בהם אנשים בעלי יכולות אמפתיות מתקיימת למידה משמעותית. ילדים, טוענת נל נודינגס (Noddings, 2003), לומדים טוב יותר כשהם מאושרים, וזה קורה בכיתות שמתבססים בהן יחסים טובים.

קידום הנושא "אמפתיה בחינוך" נעשה בכמה מישורים במקביל. במישור התיאורטי, פיתחנו מסגרת קונספטואלית ביחסי מורים-תלמידים שאנו מכנות "המעשה האמפתי השלם". מסגרת זו נועדה לגשר בין רעיונות הומניסטיים לבין פרקטיקה בשדה החינוך (וינברגר ובקשי-ברוש, 2013). היא מבוססת על תפיסה פילוסופית שרואה בתלמיד אדם שלם, בעל עולם פנימי וייחודי, ובמעשה החינוכי – תמיכה בהתפתחותו המיטבית בהתייחס למכלול ממדיו האנושיים. המשמעות המעשית של תפיסה זו היא ההכרח בהיכרות קרובה ועמוקה עם התלמיד וקיום דיאלוג משמעותי אתו. כדברי נמרוד אלוני (אלוני, 2008), מורה אמפתית חווה תחושת דאגה עמוקה כלפי תלמידיה. תחושה זו מונחית על ידי אתוס חינוכי אכפתי המבקש להכיר את עולמו הפנימי של התלמיד, מתוך ניסיון להבין את המצב מנקודת ראותו, ללא שיפוטיות ובהשגחה של ידיעות קודמות. כדי לקדם הבנה מסוג זה על המורה לפעול ככלי אנושי מיומן, להתבונן בעין רגישה ובוחנת, להקשיב באופן פעיל ובאוזן כרויה, לקיים שיחה פתוחה. כל אלה מתוך שאיפה ומכוונות להבין את נקודת מבטו

* דברי פתיחה בכנס "אמפתיה בחינוך: להקשיב, לפעול, לצמוח", מכללת סמינר הקיבוצים, 20 בינואר 2014.

של התלמיד, שיכולה להיות צורת החשיבה וההבנה שלו בעניין כלשהו, רגשותיו, מניעיו, צרכיו או דעותיו.

המהלך של היכרות עם עולמו הפנימי של תלמיד מחייב הבחנה ברורה בין ההבנה של התלמיד את מציאות חייו לבין הבנתה של המורה את מצבו ומודעות להבדלים בין שתי נקודות מבט אלו. ההשלמה של המעשה האמפתי באה עם נקיטת פעולה חינוכית מצד המורה, לאור ההבנות שהשיגה, המתבססת על החלטה מקצועית בעניין מה ראוי שיעשה כדי לקדם ולהצמיח את תלמידה.

אמפתיה, כמהלך שמוגדר באופן מופשט למדי כפעולת כניסה של אדם אחד לנעליו של אדם אחר ויציאה מהן (רוזנהיים, 1992), ניתנת להגדרה מוחשית בעזרת שלושה ממדים מרכזיים (לסדר שהם מוצגים בו אין משמעות):

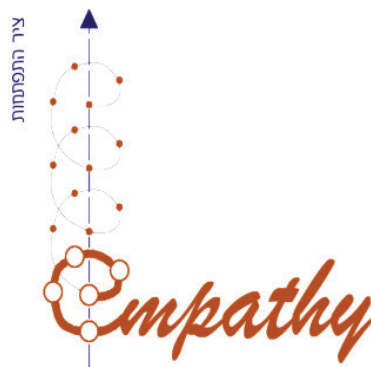
- ממד ההבנה: היכולת של אדם אחד לזהות מצב פנימי של אדם אחר, המעוררת אותו להבין מצב זה מנקודת מבטו של האחר – מצבו הרגשי, הקוגניטיבי או ההתנהגותי – **הבנה אמפתית.**
- ממד המודעות: היכולת להבחין באופן ברור בין העצמי לבין האחר תוך כדי מתן הכרה לאחר ולאופן שהוא מפרש בו את המציאות – **מודעות אמפתית.**
- הממד ההתנהגותי: נטייה התנהגותית שבאה לידי ביטוי בהקשבה מנקודת מוצא של חוסר ידיעה ובחירת פעולה מותאמת למצב הזולת לאחר השגת הידיעה – **פעולה אמפתית.**

ממדים אלו מצביעים על המורכבות של המעשה האמפתי מבחינת שלל הכישורים שהוא מחייב, והם מסבירים את כוחה של האמפתיה ככלי מעצים הן לאדם המבטא אותה כלפי זולתו והן לזולתו. מרתה נוסבאום רואה באמפתיה אמצעי להרחבת האנושיות של האדם, ובכך גם להעצמתו: "הרחבת האנושיות שלנו, באמצעות הדמיון האמפתי והנרטיבי, כך שנוכל לחוש ולהבין את מחשבותיהם ומעשיהם של אחרים – לא על פי 'הדקדוק הפנימי' שלנו, אלא כפי שאנשים אלה עצמם תופסים וחווים אותם במארג המשמעויות שלהם ובקונטקסט הקונקרטי של תרבותם" (מצוטטת אצל אלוני, 2008, 44).

המעשה האמפתי נחשב שלם כאשר המורה מסיים אותו במימוש המחויבות המוסרית ההומניסטית שעמה התחיל – המחויבות לצמיחה של התלמיד. התלמיד מתקדם כפועל יוצא של הפעולה המצמיחה של המורה, המורה מתפתח וצומח כפועל יוצא מן התובנות שלו על עולמו הפנימי של תלמידו, וכדברי קרל רוג'רס: התלמידים מעשירים את חיי

האישיים והמקצועיים (רוג'רס, 1989). ככל שיש יותר הבנה הדדית – כשהמורה מבין את נקודת מבטו של התלמיד, והתלמיד מבין שהמורה מבין אותו – כך גם מתחזקת מערכת היחסים המשמעותית והתקשורת הטובה ביניהם, או כפי שמכנה זאת אסתר יוגב, נוצרת תודעה של פיוס (יוגב, 2008). ניתן לכנות זאת ציר הצמיחה של מערכת היחסים שבין מורים לתלמידים (ראו איור 1).

איור 1: ציר ההתפתחות והצמיחה של מערכת היחסים בבית הספר

במישור הפרקטי, זו השנה השנייה שפועל בפקולטה "פורום אמפתיה בחינוך", המקדם חשיבה, שיח ועשייה חינוכית בהיבט זה. משתתפים בו 24 אנשי סגל מהפקולטה לחינוך ומחוצה לה. פעילות זו מכוונת להקמה בעתיד של מרכז לאמפתיה בחינוך, שיאגד תחתיו מחקר, פרקטיקות ואימון בתחום טיפוח האמפתיה של אנשי חינוך בשלבים השונים של התפתחותם המקצועית. אנו מאמינות שאמפתיה אינה מוגבלת רק לכותלי הכיתה, מדובר בהלך רוח ובהתנהלות שמשוכפלים ליחסים בבית הספר, בבית, בקהילה – ובמרחב החברתי. אנו מבקשות להעלות לסדר היום החברתי והחינוכי הישראלי את תפקיד האמפתיה בלמידה, את הקשר הקריטי שלה למוטיבציה ללמוד, ליצור ולהתקדם, להתפתחות של ערכים והישגים למיניהם ולהשפעתה מרמת המיקרו של מופעה ביחסים בכיתה לרמת המקרו החברתית; לטפח קהילות בית ספריות שמשתפות פעולה כדי לקדם שינוי תרבותי, בבית הספר ובחברה, באמצעות טיפוח האמפתיה בין יחידים לקבוצות. מדובר בקריאה רמה ונמרצת להתחיל לפעול יחד לשינוי תרבות הלמידה בבתי הספר שלנו ותרבות היחסים החברתיים בחברה הישראלית באמצעות האמפתיה, ובכך להצטרף לתנועה ענפה של אנשים ברחבי העולם המבינים שאמפתיה, כמו יזמות ויצירתיות, היא

כשירות חברתית הכרחית כדי לשתף פעולה ולפתור בעיות חברתיות גדולות כקטנות, מקומיות וגלובליות.¹

אנו פונות לעמיתינו ולעמיתותינו, המורים, המורות והגננות, לחשוב ברצינות על האמפתיה כמאפשרת את כל מה שחלמנו עליו כשבחרנו בחינוך – לפתח יחסים אכפתיים, קרובים וטובים עם תלמידים, לשפר התנהגויות ולקדם למידה, להשפיע לטובה על חייהם של ילדים ונוער. לא רק למסור תוכן ולהבנות ידע, אלא גם לטפח בכל תלמידה ותלמיד מכלול של יכולות וכשירויות ושאיפות לחיים בעלי משמעות, לעצמם ולחברה שהם חיים ויוצרים בה. טיפוח כזה דורש אמפתיה עמוקה מצדנו כלפי התלמידים – את הכוונה והמאמץ להקשיב להם, לרצות ללמוד מהם, להכיר מקרוב ולעומק, מנקודת התנסותם, את התהליכים הרגשיים, החברתיים, הקוגניטיביים המשתנים שהם עוברים במחיצתנו במרוצת השנה. טיפוח כל ילדה וילד כמכלול, כבן או כבת אדם שלם, דורש שנביא בחשבון ההוראה שלנו את הצרכים המשתנים, הקשיים שצצים, את השאיפות והתשוקות – משום שרק כך נוכל להעניק חינוך איכותי ומיטיבי באמת המותאם לכל אחת ואחד.

ואולם למציאות ההוראה בכיתות יש כוחות משלה. למרות החשיבות שנשות ואנשי חינוך מייחסים לאמפתיה שלהם בכל הנוגע ללמידה וצמיחה של ילדים, הם חשים שחלות עליהם מגבלות. שסביבת הלמידה ותנאי העבודה גונבים את החלומות שלהם. ייתכן שהגיע הזמן לגנוב חזרה ולזכור שבכוחנו לשנות מסורות חינוכיות ומבנים ארגוניים מקובעים, שלעתים נדמה שהם הסדר הטבעי. הם לא! התרגלנו שנים רבות כל כך ללמד במבנה תאי של מורה וקבוצה גדולה, לרוב באופן אחיד, עד שקשה לנו לראות אלטרנטיבות אחרות. בכוחנו ליצור תרבות חינוכית חדשה מבוססת יחסים אמפתיים.

מקורות

- אלוני, נ' (2008). דיאלוגים מעצימים בחינוך ההומניסטי, תל אביב: הקיבוץ המאוחד.
- וינברגר, י', בקשי-ברוש, א' (2013). "המעשה האמפתי השלם של מורים", גילוי דעת 4, עמ' 97-123.
- יוגב, א' (2008). הדיאלוג הגאדאמריאני: מיוזג אופקים, פיוס מפוכח והוראת היסטוריה בישראל, בתוך: נמרוד אלוני (עורך), דיאלוגים מעצימים בחינוך ההומניסטי, תל אביב: הקיבוץ המאוחד, עמ' 214-235.
- למפרט, ח' (2008). חינוך אמפתי כביקורת הניאור־קפיטליזם, תל אביב: רסלינג.
- רוג'רס, ק' (1989). חופש ללמוד (תרגום: יונה שטרנברג), תל אביב: ספרית פועלים.
- רוזנהיים, א' (1992). "אמפטיה בספרות חז"ל: הפרספקטיבה של ההלכה והאגדה", שיחות ו, עמ' 176-182.
- Noddings, N. (2003). *Caring: A Feminine Approach to Ethics and Moral Education*, Berkeley, CA.: University of California Press (2nd ed.).

uzyb@zahav.net.il

judi.weinberger@smkb.ac.il

1 ראו באתר www.ashoka.org/empathy